

ТРЕНІНГОВА ТЕХНОЛОГІЯ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ З ІНОЗЕМНИХ МОВ

Стаття розглядає актуальну проблему сучасної методики викладання іноземних мов – використання освітніх технологій у формуванні професійних умінь та навичок студентів на заняттях з іноземної мови, серед яких комунікативна культура займає одне з пріоритетних місць.

This article observes an actual problem of modern methodology – formation of students' professional skills among which communicative culture plays important role, by means of language teaching technologies.

Більшість дослідників розглядають технології навчання як один із способів реалізації на заняттях особистісно-діяльнісного підходу до навчання, завдяки якому студенти виступають як активні творчі суб'єкти навчальної діяльності (І.А.Зимня, Є.С.Полат, І.Л.Бім і ін.).

Технологія навчання в освітній практиці становить галузь застосування системи наукових принципів щодо програмування процесу навчання й використання їх в освітній практиці, орієнтуючись на цілі навчання; вона спрямована здебільшого на студентів, а не на предмет вивчення; перевірку сформованої практики (методів і техніки навчання) під час емпіричного аналізу й широкого використання аудіовізуальних засобів у навчанні, визначає практику в тісній взаємодії з теорією навчання.

У нашому дослідженні ми керувалися наступним розумінням сутності педагогічної технології, поданої М.А. Алексєєвим: педагогічна технологія – це специфічна індивідуальна авторська діяльність педагога з проектування навчальної діяльності та її практична організація в межах певної предметної галузі [за цит. 3].

Складність і комплексність поняття «комунікативна культура» передбачає відмову від пошуку універсальної педагогічної технології. Принципи варіативності динамічності потребують поступального й послідовного розвитку індивідуального, предметного й професійного аспектів комунікативної культури. Разом з тим принципи систематичності й цілісності полягають у забезпеченні такої організації діяльності з розвитку комунікативної культури, яка обумовила б неперервність, єдність і взаємодію всіх її компонентів: особистісно-ціннісного, когнітивного, технологічного й емоційно-креативного.

Нами було розроблено три педагогічні технології: тренінгові, міжкультурної (чи крос-культурна) й професійно-орієнтована. Розроблені технології включалися в експеримент поетапно. Для кожного етапу передбачалася своя технологія: тренінгові технологія застосовувалися на інформаційно-адаптивному етапі, міжкультурна – на етапі просування, професійно-орієнтована – на етапі інтерактивної взаємодії (завершальний).

На першому інформаційно-адаптивному етапі ми передбачали подвійну мету. З одного боку, метою було інформування студентів про багатоманітність способів вербального і невербального спілкування, з іншого – адаптація студентів до зміни позиції викладача й студента в процесі навчання, тобто становлення активної позиції студентів у навчальній діяльності та мінімізація ролі викладача, перетворення його у помічника координатора. Для досягнення цієї мети ми поставили такі завдання:

- познайомити студентів з основними стратегіями спілкування, закономірностями організації спілкування через різноманітні варіанти використання міжкультурного простору (критерії, дистанція, місце розміщення) й різними способами невербальної експресії;
- забезпечити високу пізнавальну активність в оволодінні необхідними практичними знаннями через застосування проблемних завдань і врахування мотиваційного компонента;

- перейти від фронтальних й індивідуальних форм роботи до парних і групових; створити групову атмосферу, яка сприяла б вільному обміну думками, поглядами і враженнями;
- прищеплювати студентам навички самоврядування;
- навчити студентів послуговуватися мовою в процесі значимого спілкування, урівноважуючи грамотність і вільне мовлення.

Для вирішення поставлених завдань нами була застосована тренінгова технологія, в основі якої лежить тренінг техніки комунікації.

У педагогіці давно розглядається проблема оволодіння технікою ефективної комунікації, й розробляються комплекси вправ, що запозичуються з театральної педагогіки [1].

Ці вправи розробляються для досить широкої аудиторії під час навчання акторської майстерності, а також для важких підлітків, керівних працівників, людей, які мають проблеми в спілкуванні тощо [1].

Існують два основних завдання, які виконують тренінг: « по-перше, він робить більш пластичною нервову систему педагога, дозволяє усвідомлено відтворити роботу механізмів сприйняття й переключення і по-друге, він допомагає відшліфувати, зробити гнучким і яскравим психофізичний апарат студента. Розкрити його природні можливості й піддавати їх планомірній обробці, розширити «коефіцієнт корисної дії» з існуючих можливостей та створити ті, яких не ви вистачає» [1].

У галузі практичної психології існує достатня кількість досліджень з характеристики соціально-психологічного тренінгу (Ю.Ємельянов, Є.Кузьмін, Ю.Макаров, Л.Петровська, Є. Руденський та ін.), який визначається (тракується) як галузь, орієнтована на використання активних методів групової психологічної роботи з метою розвитку компетентності у спілкуванні [1]. Тренінгові заняття мають великий потенціал у розвитку комунікативної культури студентів у зв'язку з тим, що основним призначенням цих вправ є приведення творчого апарату вчителя у відповідність з вимогами творчого педагогічного процесу» (Н.Г.Крутова)

Варто зазначити, що елементи театральної тренінгової педагогіки вже використовуються у навчанні іноземної мови.

У практиці навчання ІМ уже в кінці 19 ст. існували методики, які використовували моторну й рухову пам'ять учнів: система вправ Пальмера, методика Д.Ашера, який вважав, що навчання іноземної мови можливе в мовах ігрових ситуацій, коли висловлювання синхронізували з фізичними рухами.

В.Н.Карташовою, яка досліджувала проблему формування лінгвогуманітарної культури учителя в сфері ранньої іншомовної освіти, описані ігрові завдання, запозичені з театральної педагогіки, які успішно застосовувалися в підготовці вчителя англійської мови [за цит.1].

Ці завдання спрямовані на розвиток артистичної сміливості, входження в творчу атмосферу, вони дозволяють провести психофізіологічні налаштування учнів, активізувати пам'ять, увагу, уяву, мисленнєву й мовленнєву діяльність, зняти напругу, стримувати негативні емоції.

Тренінг має конструктивний вплив на розвиток особистості у таких напрямках: «когнітивному, оскільки отримання нової інформації відбувається шляхом постановки дослідницьких завдань, спрямованих на підвищення інформативності спілкування; емоційному, оскільки вся інформація інтерпретується через особистісну значимість; конативному, що передбачає розширення поведінкового репертуару через усвідомлення неефективності звичних способів поведінки» [2].

Н.Морева називає наступні сфери, в яких тренінг підсилює контекст навчання знань і способів їх використання, умінь, що роблять процес взаємодії з іншими людьми більш ефективним, цінностей поглядів, при цьому навчання в тренінзі носить творчий характер [за цит.2]. Така трактовка узгоджується з виділеними нами компонентами комунікативної культури, що ще раз дозволяє нам зробити висновок про доцільність використання тренінгових технологій.

Ми вважаємо можливим застосування тренінгів на заняттях з практики усного й писемного мовлення іноземною мовою. Розроблена нами тренінгова технологія включає наступні блоки:

1 блок: інформування студентів про структуру, закономірності процесу спілкування;

2 блок: вправи для тренінга ефективної взаємодії;

3 блок: творча обробка отриманих знань і вмінь.

Тренінги ефективної взаємодії включають такі види вправ:

- вправи на створення емоційного настрою на роботу в групі;
- вправи для стимулювання групової динаміки, емоційного сприйняття ситуації;
- вправи на встановлення контакту, сприйняття й розуміння емоційного стану;
- вправи, що формують вміння успішного прийому й передачі інформації;
- вправи на виявлення різних стилів взаємодії й розвиток перцептивних вмінь;
- вправи на оволодіння прийомами невербальної експресії.

Тренінгова технологія у вивченні ІМ:

- включення в програму з практики усного і писемного мовлення інформації про структуру й особливості процесу спілкування;
- застосування тренінгів ефективної взаємодії;
- творче переосмислення студентом отриманої інформації [3].

Реалізація цієї технології здійснюється на заняттях з практики англійського мовлення протягом V семестру навчання. Інформування студентів про процес спілкування відбувалося перед проведенням кожного з видів вправ. Та студенти тримали основні уявлення про поняття спілкування, про спілкування як обмін інформацією, особливостях невербальної комунікації, рольову й особистісну взаємодію, способи подолання конфлікту тощо. Другий блок включав завдання, побудовані на таких принципах:

1. Особистісно-орієнтоване використання мови, що сприяє розвитку у студентів навичок вираження власного ставлення до предмета розмови.

2. Зворотній зв'язок в усній і писемній формі, з метою отримати можливість дізнатися думку, враження студентів, що виникли під час заняття.

3. Проблемність завдань, які розвивають комунікативні навички шляхом спільного вирішення проблем, уміння прислуховуватися до думки співрозмовника й прийти до спільного висновку.

4. Окрім того, щоб не порушити принципи тематичного планування, теми, що передбачені для засвоєння на 3 курсі, були збережені, однак перегруповані. Таким чином, мовний матеріал першого етапу дозволив торкнутися тих сфер життєдіяльності, які певним чином відбивають різні сторони спілкування, як явища, при цьому не торкатися змістової сторони (мовленнєві зразки, лексика, тексти для читання й аудіювання) [3].

Нами були адаптовані й також розроблені вправи, які застосовувалися на інформаційно-адаптивному етапі:

1. Вправи на створення емоційного настрою на роботу в групі:

Вправа виконується в парах. Викладач пропонує кожному вибрати собі пару такого члена групи, котрого він знає менше ніж інших.

Інструкція:

а) Кожному з вас дається 5 хв. Для того, щоб розповісти своєму співрозмовнику яким він (співрозмовник) був з вашого погляду, коли йому було 5 років. При цьому варто говорити не лише про зовнішні вигляд, а про особливості поведінки, характеру.

Після того як перша 5- хвилинка завершиться, вчитель пропонує учаснику, який слухав, розповісти про себе, протягом 1 хв. Передати, що у почутому було найбільш точним і що в його житті було не так.

б) Кожному з вас дається 5 хв. Для того, щоб розповісти своєму партнеру, якою він, з вашого погляду, є людиною. Ви можете говорити про все, що відповідає на питання: «Яка людина мій співрозмовник?»

Після виконання завдань студенти сідають один навпроти іншого, утворюючи коло. Щоб стимулювати дискусію, викладач задає запитання: «Щоб ви відчували, коли слухали розповідь про себе?», «Виконання якого завдання у вас викликало найбільше труднощів?», «Які враження виникли у вас під час виконання вправи?», «Чи можна за зовнішністю людини розповісти про її характер?» тощо.

Така вправа сприяє поліпшенню групової атмосфери, скороченню дистанції між учнями, розвиткові рефлексії й особистісної ідентифікації, вчить прогнозувати труднощі, котрі виникли при описі іншої людини, її оцінці й, характеристиці особистісних якостей.

2. Вправа для стимулювання групової динаміки, емоційного сприйняття ситуацій.

Інструкція: «Почнемо сьогоднішній день так: встанемо (викладач встає, спонукаючи до того всіх студентів групи) привітаємося. Вітатися будемо за руку з кожним, нікого не пропускаючи. Не страшно, якщо з кимось всі привітаєтесь двічі. Головне – нікого не пропустити.

Після того як всі привіталися і стали в коло, викладач роздає аркуші із завданнями (Додаток 3), причому ніхто не повинен знати, яке завдання отримали інші. Розмовляти забороняється. Далі група розподіляється в аудиторії й кожний повинен виконати своє завдання і продемонструвати привітання, прийняті в інших культурах [3].

3. Вправа на встановлення контакту, сприйняття й розуміння емоційного стану:

Всі учасники сідають в коло, викладач роздає чисті аркуші паперу.

Інструкція: Розділіть аркуш на 4 рівні частини. В першому квадраті намалуйте початок вашої бесіди з директором коледжу, у другому – з молодшим однокурсником, в третьому – з вашим однокласником чи членом вашої сім'ї, в четвертому – початок бесіди в ідеальних (оптимальних), з вашого погляду, умовах. Малуйте так, як вмієте, головне те, що ви намалюєте, а не якість малюнка. Далі прокоментуйте те, що ви намалювали.

Після того як учасники намалюють малюнки, викладач просить передати їх по колу для того, щоб всі змогли ознайомитися з малюнками. Далі викладач пропонує поділитися своїми враженнями, які з'явилися у студентів.

Обговорення дозволяє виділити змістові ідеї, щоб відносяться до створених стереотипів й установок про початок бесіди в різних рольових позиціях, а також до того, що в такому випадку сприяє, а що заважає встановленню контакту [3].

4. Вправи, що формують уміння успішного прийому й передачі інформації.

Інструкція: «Зараз ми візьмемо участь у грі завдання якої буде полягати прийманні й передачі інформації. (завдання якої буди прийняття й передача інформації). Нехай 1 студенти залишаться тут, а всі останні зачекають деякий час за дверима.

Викладач зачитує студенту, який залишився текст, попередньо нагадавши про те, що він повинен буде передати його наступному. Викладач по одному запрошує студентів, які чекають за дверима, кожним з них вислуховує повідомлення попереднього й потім переказує його наступному. Останньому студенту, який отримав повідомлення, задається питання: «Що ти будеш робити як отримаєш інформацію?»

Після виконання завдання викладач коментує, що призвело до втрати, спотворенню, доповненню інформації. Студенти роблять самоаналіз власної діяльності. Така діяльність дозволяє виявити групи факторів, що впливають на успішність приймання й передачі інформації, виявити найбільш типові помилки, які допускалися при вирішенні цих завдань, потренуватися в їх вирішенні. Динамічність такої вправи сприяє активізації діяльності учасників, дозволяє абстрагуватися від атмосфери уроку, має більший мотиваційний ефект [3].

5. Вправи на виявлення різних стилів взаємодії і розвиток перцептивних умінь.

Інструкція: а) Давайте сядемо так, щоб кожний бачив обличчя учасників групи. Ви отримаєте завдання, прочитавши які, не розголошуєте їх зміст. Ми обговоримо проблему, наскільки наші почуття можуть впливати на фізичний стан. Один у вас буде виступати, а інші слухати.

Студенти отримують завдання, в яких зазначається, що один повинен бути уважним слухачем, підбадьорювати мовця, інший повинен постійно перебивати, третій сидіти із засмученим виглядом тощо. Мовець протягом 5-7 хв. висловлює свої думки щодо проблеми, нічого не знаючи про зазначені інструкції.

Після виконання завдання викладач задає питання оратору: «Яке враження на вас справили слухачі?», «Чи мали ви труднощі при виконанні завдання? Чому?», а також слухачам: «Наскільки важко було виконувати ролі?» [3].

У результаті іде обговорення питань про рефлексію процесу слухання, про труднощі, які викликають різні бар'єри слухання, про ступінь розвитку регуляційних умінь.

б) Ця вправа виконується на наступному занятті.

Інструкція: Зараз ми будемо виконувати вправу, в ході якої нам знадобляться правила слухання. Студентам роздають карточки з надрукованими правилами. «Вправу будемо виконувати в парах. Розподіліть між собою ролі і один з вас буде мовцем, а інший слухачем. Завдання складається з кількох етапів. Я кожного разу буду говорити, що треба робити і коли необхідно завершити завдання.

Мовець протягом 5 хв. Розповідає слухачеві спочатку про свої труднощі, проблеми в спілкуванні, а потім про ті якості, які допомагають встановлювати контакти й будувати взаємостосунки з людьми. Слухач дотримується правил слухання й тим самим допомагає мовцеві розповідати про себе [3].

Після виконання завдання мовець висловлює слухачеві, що в його поведінці допомагало відкрито висловлюватися, а що утруднювало цю

розповідь. Далі слухач за 5 хв. повинен повторити для мовця, що він зрозумів з 2-х його розповідей про себе. Після цього студенти міняються ролями.

Такі вправи допомагають студентам усвідомити, що в їх поведінці допомагає партнеру відкрито й детально говорити про свої проблеми і стан, а що спонукає до прихованості чи навіть до припинення розмови. Отриманий в результаті проведених вправ досвід слухати, демонструє їх ефективність.

6. Вправи на оволодіння прийомами невербальної експресії.

Інструкція: Зараз я роздам деяким з вас карточки, на яких позначений той чи інший емоційний стан. Ті, хто отримав карточки, прочитають, що на них написано, однак так, щоб написане не побачили члени групи, і потім по черзі відобразять той стан. Ми будемо дивитися й намагатимемося зрозуміти, який стан зображений [3].

Під час вправи учасники мають можливість висловити свої думки відносно зображеного стану. Після того як стан названий, викладача запитує у них, хто дав правильну відповідь, на які ознаки вони орієнтувалися, визначаючи певний стан. Після виконання вправи проводиться обговорення того, який стан важко розпізнати, що може сприяти їх розумінню.

Така вправа, з одного боку, дозволяє розвивати виразність поведінки, а з іншого, дає можливість сформулювати запас тих невербальних проявів, на які можна орієнтуватися, визначаючи стан людини.

Таким чином, тренінгова технологія одночасно приводить до засвоєння навичок ефективного спілкування й саморозкриття особистості студентів. Використання різних організаційних форм спілкування, коли студенти планують спільні дії, беруть участь у дискусії, обговорюють результати різних видів діяльності, веде до розвитку регуляційних, інформаційних й афективних умінь [3].

Цьому також сприяє комунікативна природа тренінгових вправ, які передбачають вільне спілкування в умовах, наближених до природних. При цьому основним критерієм оцінки виступає не граматична правильність мовлення, а активне співвідношення грамотного й вільного мовлення.

Викладач ставить обов'язковою умовою вилучення рідної мови під час виконання вправ, а також використання лексичних одиниць, що передбачені для засвоєння.

Важливим моментом у нашому дослідженні є зміщення акценту з тематичної складової на вивчення процесу спілкування. Вивчення структури комунікації відбувається, з одного боку, відкрито (викладач коментує змістову сторону всіх видів завдань), а, з іншого боку опосередковано, тобто «прив'язане» до вивчення певної теми [3].

У цілому така технологія здебільшого сприяє реалізації індивідуального аспекту комунікативної культури під час навчання іноземної мови у єдності всіх її компонентів: особистісно-цінного, когнітивного, технологічного й емоційно-креативного.

На завершення інформаційно-адаптивного етапу спираючись на комплексний корекційно-діагностичний метод, нами застосовувалася рольова гра. Рольове спілкування має великі можливості в подальшому удосконаленні навчального процесу. З одного боку рольове спілкування чітко сплановане й тому прогнозоване. З іншого боку, створюється атмосфера, що стимулює висловлювання ідей і думок тобто моделюється процес вільного, позбавленого формалізму спілкування. Учитель виконує роль спостерігача й має можливість фіксувати рівень комунікативної культури студентів. Прояв індивідуального аспекту комунікативної культури фіксувалося нами за наступними показниками:

1) особистісно-ціннісний компонент: - здатність встановлювати контакт; - уміння вислухати співрозмовника; - доброзичливе ставлення до партнера по спілкуванню; - поважання думки співрозмовника.

2) когнітивний компонент: - вільне мовлення; - мовна грамотність; - різноманітність лексичних одиниць, уживання лексики, передбаченої чинною програмою; - невживання російської мови.

3) технологічний компонент: - реалізація мовленнєвих функцій (розмовних формул) у спілкуванні; - розвиток інформаційних умінь, тобто

передавати інформацію у повному обсязі без спотворень; - розвиток регуляційних умінь; тобто вміння доводити, пояснювати, переконувати тощо;- невербальна поведінка студентів (інтонація, дикція, міміка, жести, просторова поведінка) [3].

4) емоційно-креативний компонент: - активність; - яскравість, оригінальність висловлювальних ідей; - вміння управляти емоціями, дозування їх; - адекватний прояв емоцій, їх гнучкість, виразність.

Подальша робота над започаткованою проблемою нашого дослідження буде спиратися на розробку крос-культурної технології у формуванні комунікативної культури студентів на заняттях з іноземних мов.

Література:

1. *Гриньова В. М.* Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспект): Дис. доктора пед. наук: 13.00.04. – Захищена 14.03.2001; Затверд. 10.10.2001. – Х., 2000. - 471с.: іл. -Бібліогр. с. 395 – 471.
2. *Дарійчук Л. П.* Педагогічні умови формування комунікативних умінь у студентів негуманітарних спеціальностей засобами англійської мови: Автореф. дис. канд. пед. наук / Інститут педагогіки АПНУ. – К., 1999. – 18с.
3. *Заболотська О.О.* Формування індивідуальності майбутніх учителів іноземних мов: Монографія. – Херсон, Айлант, 2006. – 244 с.
4. *Лучкіна Л. В.* Формування мовленнєвої культури майбутніх учителів загальнотехнічних дисциплін: Дис. канд пед. наук: 13.00.02. – К., 2000. – 232 с.